

„Pagal karo teisę ir papročius“: sutartys ir *karo* belaisviai XIV–XV amžiuose

ANTANAS PETRILIONIS

Vilniaus universitetas

El. paštas antanas.petrilionis@if.vu.lt

Raktiniai žodžiai: karo teisė, karo belaisviai, Vokiečių ordinas, LDK, Viduramžiai.

Karo teisė ir kas buvo tie karo belaisviai? Vėlyvaisiais viduramžiais nelaisvė buvo įvairių formų¹. Dažniausiai pasitaikanti – tapimas belaisviu karo veiksmuose. Ši nelaisvė skyrėsi nuo šiuolaikinio įkalinimo. Dažniausiai riteris, savo noru ir savo veikla prisiėmęs riziką patekti į nelaisvę, nesėdėdavo uždarytas už grotų, bet turėdavo tam tikrą judėjimo laisvę². Netgi masinės paprastų karių, patekusių į nelaisvę, egzekucijos jau nebuvo priimtina praktika, verčiau tapo įprasta tokius belaisvius naudoti kaip tarnus (*Knecht*) arba vergus (*Sklaven*)³. Perėjimas prie tokios praktikos buvo lemtas ekonominių veiksmų, ir ji atspindėjo to meto socialines normas. Teisės istoriko Peterio Udo Rosenau teigimu, šiuo laikotarpiu buvo trys pagrindiniai motyvai, dėl kurių buvo gailima prieš gyvybės. Pirma, buvo tikima, kad visi žmonės, kad ir kokio būtų tikėjimo, yra Dievo kūriniai. Antra, riteriška kilmė ir sugebėjimai kovoti galėjo lemti pasiūlymą ir kalintojo norą apsaugoti savo paties garbę. Galiausiai karo belaisviai turėjo ekonominę vertę ir galėjo būti panaudoti kaip vergai arba iškeisti į išpirką⁴. Vis dėlto austrų istorikas Otto Brunneris teisiniu požiūriu pažymi,

1 E. Lawn, „Gefangenschaft“. *Aspekt und Symbol sozialer Bindung im Mittelalter – dargestellt an chronikalischen und poetischen Quellen*, Frankfurt am Main-Bern-Las Vegas, 1977, p. 22–125.

2 *Ibid.*, p. 25–26.

3 *Ibid.*, p. 45; J. Dunbabin, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe 1000–1300*, Palgrave, 2002, p. 28.

4 E. Lawn, *op. cit.*, p. 45–46; C. Osiek, The Ransom of Captives: Evolution of a Tradition, *The Harvard Theological Review*, Vol. 74, No. 4, 1981, p. 365–386.

kad karo belaisviams mirties bausmė buvo skirta kaip visuomenės priešams. Ši praktika išliko, nepaisant krikščioniškojo universalizmo ir riterių kodekso įtakos. O pastarajam XV a. pabaigoje pradėdant nykti ir gausėjant samdinių, galima aptikti nuostatų, kaip 1499 m. Liucernos *Kriegsordnung*, pagal kurias negalima imti belaisvių – visi priešai turi būti nužudyti⁵. Be to, karo belaisviai buvo laikomi viešosios taikos pažeidėjais, panašiais į įstatymų pažeidėjus ar nusikaltėlius, todėl jų likimas priklausė nuo kalintojo gailėstingumo⁶. Viduramžiais įkalinimas (*Gefängnishaft*) taip pat buvo svarbus ne kaip prievartos priemonė, o kaip (savavališka) bausmės forma, ypač išdavystės atvejais, kai jis pakeisdavo mirties bausmę, gavus valdovo malonę⁷.

Aptariant nelaisvę Viduramžiais, verta paanalizuoti XIV–XV a. juristų ir kanonų teisės specialistų⁸, nagrinėjusių šią temą, įžvalgas. Vienas iš tokių buvo Bolonijos universiteto daktaras Jonas Legnanietis (Giovanni da Legnano, 1320–1383)⁹. Savo traktate „Apie karą, apie represijas ir apie dvikovą“ Legnanietis nuodugniai nagrinėjo belaisvių temą – aprašė elgesį su jais ir etinius nelaisvės aspektus. Pažymėtina, kad kitas kanonų teisės žinovas prancūzas Honorė Buvė (Honoré Bouvet, 1340–1410) iš Legnaniečio sėmėsi įkvėpimo savo veikalui *L'arbre des batailles*¹⁰. Toks idėjų perėmimas pabrėžia Jono Legnaniečio įžvalgų aktualumą ir jų įtaką vėlesniems juristams. Savo traktate jis kelia klausimus: ar reikėtų suteikti malonę į nelaisvę patekusiam karvedžiui? Ir pateikia teigiamą atsakymą¹¹. Be to, Legnaniečio argumentai apima ir elgesį su asmenimis, nagrinėjant belaisvių kaip „priešų“ statusą. Jis taip pat atsizvel-

5 P. Contamine, *War in the Middle Ages*, trans. by M. Jones, 1984, p. 291.

6 O. Brunner, *Land and Lordship. Structures of Governance in Medieval Austria*, trans. by H. Kaminsky, J. Van Horn Melton, Philadelphia, 1992, p. 27.

7 E. Lawn, *op. cit.*, p. 36.

8 Galima paminėti ir Krokuvos universiteto profesorius, kurie aktyviai įsitraukė į polemiką su Vokiečių ordinu dėl *ius gentium* sampratos, žr. P. Kras, An Overview: The Conversion of Pagans and Concept of *Ius Gentium* in the Writings of Cracow Professors in the First Half of the Fifteenth Century, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. VI, Vilnius, 2013, p. 23–53.

9 J. P. McCall, Chaucer and John of Legnano, *Speculum*, t. 40, Nr. 3, 1965, p. 484–485.

10 G. M. Donovan, M. H. Keen, The 'Somnium' of John of Legnano, in: *Traditio*, Vol. 37, 1981, p. 325–345, čia – 327, išn. 12.

11 Giovanni da Legnano, *De Bello, De Represaliis et De Duello*, ed. T. E. Holland, Washington, 1917, p. 253–254.

gia į istorinius veiksmus, įskaitant romėnų *postliminium* teisę¹², taip pat į savo laikotarpio papročius ir praktiką, ypač į tuos, kurie kyla iš krikščioniškų principų, kuriais siekiama apsaugoti nuo vergovės ir belaisvių pardavimo¹³. Garsi prancūzų rašytoja ir filosofė Kristina de Pizan (1364–1431) savo veikaluose nagrinėjo ne tik teisingo karo sampratą, bet kartu ir belaisvių klausimą, kritikuodama tuos kalintojus, kurie dėl godumo reikalavė iš savo belaisvių didesnių išpirkų ir su jais elgdavosi žiauriau nei saracėnai¹⁴. Ji taip pat nurodo, kad norint išsaugoti savo sielą, reikia susilaikyti nuo paimto į nelaisvę prieš žudymo. Tai reiškia tam tikrą gailestingumą arba santūrumą elgiantis su priešininkais¹⁵.

Prancūzų medievistas ir teisės istorikas Philippe'as Contamine'as savo svarbiame darbe apie teisę pabrėžia, kad tam tikras idealas karinėje aplinkoje pasireiškia moralinių imperatyvų, kuriais vadovaujasi kareiviai, karinės drausmės taisyklių ir įvairių karių pasauliui būdingų papročių, tradicijų ir apeigų deriniu¹⁶. Contamine'as aptaria istorinius pokyčius, susijusius su elgesiu su karo belaisviais tam tikru laikotarpiu. Jis pažymi, kad nuo Ankstyvųjų iki Vėlyvųjų viduramžių palaipsniui nyksta paprotys paversti belaisvius vergais. Jis atkreipia dėmesį į elgesio su nugalėtais priešais pokyčius, kai tokios praktikos kaip žudymas ir vergija buvo nustumtos į Vakarų krikščionybės periferiją. Dabar toks elgesys buvo laikomas priimtiniu tik konfliktuose su pagonimis¹⁷. Toks karas ilgą laiką buvo tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos. Contamine'as tęsia, kad karas, nors ir pasižymintis savo vidine dinamika, taisyklėmis ir unikaliais reikalavimais, negali būti iki galo suprastas neatsižvelgiant į jo istorinį kontekstą. Jis teigia, kad karas tam tikru mastu yra autonomiška veikla, t. y. jis vadovaujasi savo

12 E. Levy, *Captivus redemptus*, in: *Classical Philology*, t. 38, Nr. 3, 1943, p. 159.

13 Giovanni da Legnano, *op. cit.*, p. 269–270.

14 Christine de Pizan, *The Book of the Body Politic*, ed. by K. L. Forhan, Cambridge, 1994, p. 29.

15 P. Contamine, *op. cit.*, p. 289.

16 *Ibid.*, p. 290.

17 *Ibid.*, p. 266; E. Lawn, *op. cit.*, p. 117–121; P. Goridis, *Gefangen im Heiligen Land. Verarbeitung und Bewältigung christlicher Gefangenschaft zur Zeit der Kreuzzüge*, Memmingen, 2015, p. 46; W. Paravicini, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 2, Sigmarigen, 1995, p. 103; S. Ekdahl, *The Treatment of Prisoners of War during the Fighting between the Teutonic Order and Lithuania*, in: *The Military Orders: Fighting for the Faith and caring for the Sick*, Cambridge, 1994, p. 263–269.

vidine logika ir reikalavimais. Kariai yra savo meto produktai, o jų veiksmų sinchronizacija su tuo metu vyraujančiomis sąlygomis ir vertybėmis yra kur kas svarbesnė norint suprasti karą, nei žvelgiant į jo istorinę raidą laike¹⁸.

Išlikę Vokiečių ordino dokumentai suteikia neįkainojamų žinių ne tik apie taisykles, kurių buvo laikomasi, bet ir apie taisykles, kurias buvo siekiama nustatyti bendraujant su kitais. Be kronikų, kuriose aprašomi karo veiksmai, itin svarbūs yra valdovų susirašinėjimai ir tarptautiniai susitarimai, pavyzdžiui, XIV a. pabaigos Vokiečių ordino ir Pamaro kunigaikščių sutartys, taip pat Ordino sutartys su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste ir Lenkija, ypač taikos ir paliaubų, ir XV a. susitarimai su samdiniais. Šiuose dokumentuose smulkmeniškai išdėstytos nuostatos, reglamentuojančios grobio, įskaitant belaisvius, paskirstymą. Ne mažiau svarbios ir konkrečios belaisvių klasifikacijos, kaip pabrėžia Otto Brunneris, kuriose akcentuojami išpirkos reikalavimų niuansai, taikytini įvairioms belaisvių kategorijoms, nesvarbu, ar tai būtų samdiniai, ar valstiečiai¹⁹. Tai aktualu ir šioje Baltijos jūros regiono pusėje. Reikšminga, kad ši dinamika apima ir Baltijos jūros regioną, kur dėl užsitęsusių konfliktų ir padidėjusio familiarumo buvo prisitaikyta prie priešingoje pusėje vyraujančių papročių ir normų. Kaip teigia kryžiaus karų istorikė Yvonne Friedman, esminis momentas, žymintis perėjimą nuo priešininko kovotojo prie belaisvio, abiem pusėms reikalavo nedviprasmiško aiškumo. Tokį aiškumą galima pasiekti tik sukūrus ir plėtojant savitą kultūrą, papročius ir karo taisykles²⁰.

Pažymėtina, kad Vokiečių ordino šaltiniuose nėra aiškaus termino „karo belaisvis“. Konflikto metu į nelaisvę patekę (ne)kilmingieji įvardijami kaip tie, kurie buvo sučiupti, įveikti ir paimti į nelaisvę (*gefangen, captivus*). Išlikusiųose dokumentuose, susijusiuose su Pamaro kunigaikščiais, išsamiai išdėstyta belaisvių hierarchija, pradedant karaliais ir baigiant valstiečiais, nepalieka daug vietos interpretacijoms. 1386 m. kunigaikščiai Vartislavas ir Boguslavas sudarė sąjungą su didžiuoju magistru Konradu Ciolneriu Rotenšteinu prieš Lenkiją, apibrėždami teritorijų užėmimo (įskaitant miestus, miestelius, kaimus ar tvirtoves), paėmimo į nelaisvę ir grobio pasidalijimo sąlygas. Po dviejų metų kunigaikščiai Svantiboras ir Boguslavas kartu su didžiuoju magistru

18 P. Contamine, *op. cit.*, p. 115.

19 O. Brunner, *op. cit.*, p. 84.

20 Y. Friedman, *Encounter between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden, 2002, p. 106.

sudarė panašią sutartį, kurioje numatytos sąlygos jei karalius ir jo broliai patektų į kunigaikščių nelaisvę. Šiose sutartyse patikslinta, kad grafai (*grafen*), laisvieji ponai (*fryin herin*), riteriai (*ritter*), ginklanešiai (*knechte*), miestiečiai (*burgir*) ar valstiečiai (*gebuwire*) liks jų, o karalius, hercogai ar karaliaus broliai bus atiduoti Vokiečių ordinui; už karaliaus perdavimą numatyta kompensuoti 500 sidabro markių, o už kiekvieno kunigaikščio – 100 markių sidabro²¹.

Sutartys tarp Vokiečių ordino, Pamario kunigaikščių ir, vėliau, samdinių rodo reikšmingą pokytį susitariant dėl belaisvių XIV–XV a. sandūroje. Iš pradžių susitarimai Ordinui rezervavo tik pačius vertingiausius belaisvius, tokius kaip karaliai ir kunigaikščiai, o likusius belaisvius paliko kitai susitariančiai pušei. Jau Teslavas iš Bonino 1390 m. sutartyje turėjo teisę tik į riterius, ginklanešius, miestiečius ir valstiečius²², nors netrukus Silezijos kunigaikštis Vaiselis Čamboras, atsižvelgdamas į artimus tų metų įvykius (1390 m. rudenį Ordino surengtą žygį į Vilnių ir spalio pabaigos pranešimus apie rengiamą Lenkijos karaliaus išpuolį prieš Ordiną²³), tardamasis su Ordinui turėjo teisę į viską, išskyrus karalių ir kunigaikščius²⁴. Po dešimtmečio, apie 1401 m., Maškė Borkas (Matzke Borke) ir Vilkė Manteufelis (Wilke Manteuffel) turės tokias pačias teises į belaisvius²⁵. Marianas Biskupas, nagrinėjęs XIV–XV a. sandūros susitarimus tarp Vokiečių ordino ir Pamario kunigaikščių, teigia, kad šie susitarimai buvo pavyzdys būsimiems susitarimams su samdiniais. Pamario kunigaikščiai

21 *Codex Diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Geschichte Preußens* (toliau – CDP), hrsg. v. J. Voigt, Bd. 4, Königsberg, 1853, Nr. 38; Nr. 48.

22 Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (toliau – GStA PK), XX. Perg.-Urk, Schiebl. XII, Nr. 2: „[...] die mit mir ken Pruszen komen vyngen rittere, knechte, burger ader gebuwer, die sullen unser sin. Vyngen wir ader den konig, herczogen, graven, bannyrherren, die sullen des herren homeisters und des ordens sin und man sal uns geben vor den konig vunffhundert mark Prüsch und yo vor iclichen herczogen hundredt mark Prüsch, vor eynen graven vunffczig mark Prüsch und vor eynen bannirherren ouch vunffczig mark Prüsch.“

23 CDP, Bd. 4, Nr. 85.

24 *Ibid.*, Nr. 82.

25 GStAPK, XX. Perg.-Urk, Schiebl. XII, Nr. 7. M. Biskup, Das Problem der Söldner in den Streitkräften des Deutschordensstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525, *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter*, hg. v. Z. H. Nowak, Toruń, 1991, p. 51. Panašios praktikos aptinkamos ir kituose kraštuose, pavyzdžiui, Anglijoje, M. Keen, Richard II's Ordinances of War of 1385, *Rulers and Ruled in Late Medieval England: Essays Presented to Gerald Harriss*, ed. By G. L. Harriss, R. E. Archer, S. Walker, London and Rio Grande, 1995, p. 35.

turėjo plačias teises į įvairius belaisvius ir grobį, o 1413 m. sutartyje buvo nustatyta tvarka, pagal kurią samdiniai galėjo pasilikti viską, išskyrus ponus, kunigaikščius, riterius, ginklanešius ir miestiečius²⁶. Tačiau vėlesni susitarimai su samdiniais palaipsniui įvedė apribojimus ir šie turėjo teisę tik į valstiečius. Itin svarbu, kad šios sutartys nusako, kas buvo ir galėjo būti potencialūs karo belaisviai. Pavyzdžiui, 1433 m. rugsėjo 13 d. Jasienicoje sudarytose paliaubose, kuriose aiškiai atskirti kilmingieji (*edellinge*) ir miestiečiai, kurie turėjo būti paleisti lygtinai iki kitų Kalėdų, o valstiečiais ir kitais vargšais (*arme*) žmonėmis turėjo būti apsikeista arba už juos sumokėta po du vengriškus auksinus²⁷.

Philippe'as Contamine'as atkreipia dėmesį į modelį, kai valdovai dažnai įtikindavo save savo reikalo teisingumu, rasdavo nuoskaudų diplomatinėse situacijose, reikalavė atlyginti žalą ir galėdavo griebtis karinių veiksmų, jei jų reikalavimai būdavo nepatenkinami, net jei šie konfliktai galiausiai būtų pasirodę bevaisiai²⁸. Tad 1383 m., kai Vokiečių ordino didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas skelbė karą Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai, be kitų priežasčių, pabrėžė ir Ordino belaisvių paėmimą jėga ir neteisėtai (*mit unrecht*), jų nepaleidimą ir pardavinėjimą į rusėniškus kraštus²⁹. Vėlesnė dokumento redakcija dar praplėtė Jogailos „neteisingumą“ – kad jis Ordinui atidavė tik „prastus“ belaisvius, vertus mažos išpirkos³⁰.

Kitas svarbus klausimas, ar moterys ir vaikai buvo legitimūs belaisviai. Philippe'as Contamine'as parodė, kad Honorė Buvė, nagrinėdamas klausimą, ar vaikas turėtų būti paimtas į nelaisvę ir vėliau išpirktas, pripažino, jog šiuo klausimu kilo daug diskusijų dėl prieštarų jo laikų karių papročių. Honorė Buvė išreiškia tvirtą poziciją, pritardamas senovės teisei ir tradicinei garbingų

26 GStA PK, XX. HA, Ordensfolianten (toliau – OF), Nr. 6, p. 13.

27 OF, Nr. 14, p. 741–721: „Item das dye gefangen edelinge und uf den steten von beyden teylen uf dye hant ap ymand vor sye wurde globen sullen gelosen werden bys uf dye neesten komende weynachten. [...] Sundir gebauwer und andir arme lwte, dye ouch syn gefangen, dye nicht haben das sye sich von eygenem mogen loßen sal man eyn geben vor den andern und welch teyl meyst hot und seyne undirsaffen wil widdir haben sal vor eyn iczlichen derselben armen geben czwene ungerische gulden dem teyle des gefangen syn seyn.“

28 P. Contamine, *op. cit.*, p. 285.

29 *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten* (toliau – LUB), t. 1, 3: 1368–1393, hrsg. von F. G. von Bunge, Reval, 1857, Nr. 1189, p. 400.

30 LUB, t. 3, Nr. 1240, p. 493–494.

karių praktikai. Pasak jo, laikoma negarbinga imti į nelaisvę asmenis, kurie nėra aktyvūs karo dalyviai, įskaitant senyvus vyrus, moteris ir vaikus. Jis kritikuoja tokių nekovotojų išpirkimo praktiką, pabrėždamas, kad jie nevaidina jokio vaidmens kare. Jis smerkia šį paprotį kaip labai blogą, tvirtindamas, kad tie, kurie užsiima tokiomis veiksmis, nusipelno būti vadinami plėšikautojais³¹. 1414 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio kariuomenėse tarnavę Silezijos kunigaikščiai išreiškė nuogąstavimą dėl „nekovotojų“, ypač moterų ir paprastų žmonių, gerovės. Ordino didžiajam magistrui adresuotame prašyme jie prašė abiejų konfliktuojančių pusių užkirsti kelią tolesniam moterų ir merginų ėmimui į nelaisvę, taip pat ragino paleisti jau nelaisvėje esančius žmones. Tokių veiksmų jie imasi dėl Dievo, krikščionybės ir abiejų pusių vargšų žmonių gerovės. Tačiau didžiojo kunigaikščio Vytauto atsakas pabrėžė istorinį tokios praktikos tęstinumą karo veiksmuose³². O 1432 m. žiemą Vokiečių ordino maršalas Jostas Štrupergas, gavęs žinių apie Ordino įsiveržimą į Lenkijos karalystę ir nusiaubimą, kai buvo paimta galvijų ir žmonių į nelaisvę, patarė didžiajam magistrui Pauliui Rusdorfiui ateityje susilaikyti nuo tokio plėšikavimo³³. Nepaisant tokių nuogąstavimų valstiečiai (įskaitant moteris ir vaikus) Ordino karo veiksmuose ir toliau buvo grobiami. Tai matyti iš XIV a. pabaigos sutarčių su Pamario kunigaikščiais, pavieniais riteriais, taip pat XV a. su samdinių vadais. O 1414 m. paliaubų sutartyje net išskiriami: paprasti žmonės (*captivis populiarius*), įskaitant valstiečius (*rusticis*), moteris (*mulieribus*), vaikus (*pueris*). Toliau kalbama apie kilminguosius (*captivis nobilibus*), riterius (*militibus*), samdinius (*clientibus*) ir kitus žymius asmenis (*aliis notabilibus personis*)³⁴. Iš esmės tuo laikotarpiu, kai nebuvo nuolatinės kariuomenės, valstiečiams ar nekovotojams apskritai buvo draudžiama įsitraukti į ginkluotą konfliktą, nebent tai būtų aiškiai įsakyta valdovo įsakymais, tačiau skirtumas tarp kovotojų ir nekovotojų ne visada buvo aiškus; be to, kare paimti į nelaisvę asmenys galiausiai priklausė

31 P. Contamine, *op. cit.*, p. 274.

32 LUB, t. 5, Nr. 1969: „[...] und die obengenanten herren uns sageten, das von alters zwischen den obengenanten herren und euch, sunderlich an dem Littawischen orte, sulche krige sind gefurt, das man die leute hat genomen [...]“

33 GStA PK, XX. HA, Ordensbriefarchiv (toliau – OBA), 6272: „Als ir uns schreibet das die unsern in Polan czugegriffen haben und von dannen gebrocht etlich schok kue und ouch gefangene lewte, das ist uns nicht lieb und horens ouch nicht gerne [...]“

34 M. Niwiński, Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego z roku 1414, in: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 10, Nr. 4, 1935, p. 171.

nuo savo šeimininko (kalintojo) nuožiūros, taip pabrėžiant hierarchinius ir Viduramžių terminologijoje į šeimininko ir vergo santykius panašius santykius³⁵.

Dar vienas karo teisės aspektas – grobio dalybos, kurios buvo šiek tiek aptartos su pirmiau minėtomis sutartimis. 1398 m. Salyno sutartis tarp didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Vokiečių ordino suteikia bendrą supratimą apie grobio dalybas ir teisę į belaisvius XIV a. pabaigoje. Šioje sutartyje pabrėžiama, kad karinių kampanijų metu paimtus belaisvius kiekviena pusė turi pasilikti sau³⁶. Panašios praktikos XIV a. aptinkamos ir Lenkijoje, kur belaisviai buvo dalijami valdovui ir jo pavaldiniams. Pusė belaisvių atitekdavo valdovui, kita pusė – pavaldiniams, o žemesnio rango belaisviai likdavo pas karius. Tačiau XV a. pirmoje pusėje karalius išlaikė absoliučią teisę į belaisvius, išskyrus tai, kad miestiečiai ir valstiečiai buvo paliekami sugavusiųjų malonei ir jie galėjo reikalauti išpirkos tiesiogiai iš šių belaisvių. Kitų belaisvių atveju valdovas už kiekvieną belaisvį įsipareigodavo sumokėti po vieną kapą monetų³⁷. Tokios praktikos nebuvo tik teorinės. Pavyzdžiui, po Vokiečių ordino pralaimėjimo 1431 m. rudenį Naklio mūšyje prieš lenkus svarbūs belaisviai, tarp jų ir Livonijos krašto maršalas, buvo perduoti Lenkijos karaliui ir įkalinti Krokuvoje³⁸. Panašiai ir po Pabaisko mūšio (1435) vieni belaisviai buvo nugabenti į Trakus, kiti – į Lenkiją³⁹. Vokiečių ordinas ir kiti subjektai šiuo laikotarpiu taip pat laikėsi sutartų taisyklių. 1410 m. gruodį, po to, kai Ordino samdiniai susidūrė su Redeno pilies gynėjais ir juos įveikė, penki belaisviai buvo perduoti Grudziondo komturui⁴⁰. 1414 m. vyksiant dar vienam karui tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos bei Lietuvos, prie pat Prūsijos Olandijos (dab. Paslenkas) į samdinių rankas pateko Lietuvos didikai Jonas Butrimas⁴¹ ir Mikita su savo palydovais. Didysis magistras Mykolas Kuchmeisteris rugsėjo 5 d. laiške Gdansko miesto tarėjams pranešė apie jų paėmi-

35 R. Ambühl, Joan of Arc as prisonnière de guerre, in: *English Historical Review*, t. 132, p. 1052, 1058–1059.

36 *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, Bd. 1, hrsg. v. E. Weise, Königsberg, 1939, p. 9–12.

37 A. Niewiński, *Jenietwo wojenne w późnym średniowieczu*, Oświęcim, 2020, p. 63–65.

38 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiškas Ordino didžiajam magistrui, 1432 VII 20, Gardinas, GStA PK, XX. HA, OBA 6165.

39 Belaisvių sąrašas, 1435 m. rudenio, be vietos, GStA PK, XX. HA, OBA 7112.

40 GStA PK, XX. HA, OBA 1417.

41 Apie Butrimą žr. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 220.

mą į nelaisvę. Laiške minima, kad Ordino žmonės paėmė į nelaisvę kunigaikščio Vytauto maršalką, vieną svarbų lenką ir keletą kitų asmenų⁴². Ordino kronikininkas Jonas Posilgė taip pat pažymėjo, kad miesto ir pilies įgulas sudarė samdiniai („svečiai“), kurie buvo atsakingi už Vytauto *undermarschalk* ir kelių kitų žymių asmenų paėmimą į nelaisvę⁴³. O štai Janas Dlugošas negailėjo kritikos lietuviams – „Butrimas iš Žirmūnų, Aleksandro Vytauto dvaro maršalka, taip pat Mikita ir keletas lietuvių riterių“, grobio trokšdami, buvo sugauti samdinių⁴⁴. Abu minėti belaisviai buvo perduoti didžiajam magistrui, kuris juos naudojo derėdamasis dėl Ordino belaisvių su Lietuvos valdovu Vytautu.

Iš tiesų XV a. galima aptikti tiesioginių užuominų į karo teisę arba kaip ją suprato Vokiečių ordinas. Didžiojo magistro laiškų registų knygoje yra vienintelis, autoriaus žiniomis, įrašas, datuojamas maždaug 1441 m. ir, tikėtina, panašiu metu išbrauktas, – reta ir dėmesio verta frazė: „belaisvius kiekviena pusė pasilaiko pagal *karo teisę ir papročius*“⁴⁵. Kad tai nebuvo paprastas atsitiktinumas ir XV a. jau yra bandoma apibrėžti karo teisę, rodo dar vienas karo teisės išmanymo įrodymas – didžiojo magistro Henriko Plauenio instrukcija pasiuntiniui, 1413 m. pasiųstam pas Romos karaliaus vicearbitrą Benediktą Makrą. Šiame pranešime pateikiamas argumentas dėl Veliuonos pilies priklausomybės, kad ji buvo iškovota iš pagonių ir krikščionybės priešų, remiantis *ius belli* principu⁴⁶.

42 Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Gdanko miesto tarėjams, *Archiwum Państwowe w Gdańsku*, 300 D 37, Nr. 50: „Ouch so wisß das der konig als gestirn Hollandt berant hot und unsir lüte haben in gestirn und hewten voste vil abebrochen und in ljc pferde genomen und haben herczog Wytoldes marschalk gefangen und eynen reddelichn polan und sust vil andir gefangen und dirslagen das uns do noch wol geet mit der hulffe got [...]“. Dėkoju dr. Sergejui Polechovui už laiško fotokopiją.

43 Johann von Posilge, Chronik des Landes Preussen, *Scriptores rerum prussicarum* (toliau – SRP), hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. 3, Leipzig, 1866, p. 345.

44 *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11, 1413–1430, red. K. Baczkowski, oprac. D. Turkowska, S. A. Sroka, Varsaviae, 2000 (toliau – *Joannis Dlugossii Annales*), p. 37.

45 1441 m. prieš rugsėjo 14 d., GStA PK, XX, HA, OF, Nr. 15, p. 29: „[...] was aber gefangen weren ader an bewte gehoret, das sal zu beider seit bestehen *nach kriegsrecht und gewonheith*“ [kursyvas mano – A. P.]. *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert* (toliau – Die Staatsverträge) hrsg. v. E. Weise, Bd. 2, Hannover, 1955, p. 18–19.

46 GStA PK, XX, HA, OF, Nr. 6, p. 57: „So spricht do wedir der homeister das das huws Welune nicht im lande czu Samayten, sundir der orden hat dieselben huwserer angewonnen den unglawbigen und den finden des Cruci Xp. Und hat die gehabt *jure belli*, die her ouch inbesitzunge hat gehabt manch jor und so lange bis do her das is nw in disen fredlichen tagen ist gebowit.“

Be to, per bažnytinį Konstanco susirinkimą didysis kunigaikštis Vytautas sulaukė kaltinimų, kad po Žalgirio mūšio įsakė nukirsti galvas trimis Ordino broliams. Šis veiksmas, pasak Ordino, prieštaravo tuometiniams krikščionių karo papročiams⁴⁷.

Kariaudamas prieš pagoniškąją, o vėliau krikščioniškąją Lietuvą ir Lenkijos karalystę, Vokiečių ordinas, viena vertus, laikėsi teisingo karo principų – Vakarų Europos karinėje tradicijoje nusistovėjusios sąvokos. Kita vertus, tikslios sąvokos „karo belaisvis“ apibrėžties nustatymas išlieka šiek tiek sunkiai įmanomas. Vis dėlto atrodo, kad ši sąvoka apima platų spektrą asmenų, patekusių į nelaisvę konflikto, plėšikavimo ir panašiomis aplinkybėmis, ypač moteris, vaikus ir pagyvenusius žmones. Toks jų įtraukimas prieštaravo „riteriško“ karo idealams, kai nekovotojų paėmimas į nelaisvę buvo laikomas nepriimtiniu. Lietuvos valdovas Vytautas šį nukrypimą aiškina užsitęsusių Lietuvos ir kryžiuočių konfliktu.

Belaisvių paleidimas pagal sutartis. Ką apie karo teisę gali pasakyti paliaubų ir taikos sutartys, ypač belaisvių klausimu? Otto Brunneris pabrėžia, kad taikos sutartyse buvo numatytos konkrečios išankstinės sąlygos, reikalaujančios besąlygiško belaisvių paleidimo be jokios išpirkos. Be to, jei belaisviai buvo paleisti lygtinai, jie turėjo būti atleisti nuo visų įsipareigojimų⁴⁸. Tiek preliminarioje Salyno taikos sutartyje⁴⁹, tiek Torunės⁵⁰, Melno⁵¹ ir

47 *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430* (toliau – CEV), ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, p. 1033: „Et etiam quod Wytowdus post proximum bellum captivatis tribus fratribus ordinis inter alios satis strenuous et nobiles eos post captivitate huiusmodi decapitare fecit, quod tamen hucusque fuit inter christianos contra regulam militarem.“

48 O. Brunner, *op. cit.*, p. 90.

49 Die Staatsverträge, t. 1, p. 7–8; CEV, Nr. 179: „So sal ouch der herrehomeister frii und ledig wider geben dem herren herczogen Witawten, sinen bruder herczog Sigismundt. Ouch so sullen von beiden seiten die gefangen alle ledig sien die wir als gefangen uff unsern husern und hofen haben.“ Ordino pusės tekstas: LUB, t. 4, Nr. 1470.

50 *Ibid.*, p. 86: „Item quod omnes captivi, qui in hac guerra sunt captivati, a captivitatibus ipsorum de ambabus partibus fiant quitii, liberi et soluti sine fraude et quod omnes depactaciones et exacciones eorundem captivorum, que nondum sunt exacte, deleantur et in nichilum redigantur. [...] Et si aliqui pro ipsorum depactacione cauciones fideiusorias fecerunt aut etiam litterales, omnes omnino annullentur et fideiussores sint liberi dolo et fraude quibuslibet proculmotis.“

51 *Ibid.*, p. 154.

Brastos⁵² taikose randame nuostatą – „visi belaisviai iš abiejų pusių turi būti paleisti“. Išskirti galima Salyno taiką, kurioje ganėtinai aišku, kad belaisvių paleidimas (*iš pilių ir dvarų*) buvo sąlyga sudarant galutinę sutartį. Joje apie paleidžiamus belaisvius nekalbama, bet Vokiečių ordino kronikininkas Jonas Posilgė pateikia vieną detalę, kad sudarant „amžinąją taiką“ Žygimantas Kęstutaitis ir kiti įkaitai buvo paleisti, o pats Žygimantas buvo įrašytas tarp liudininkų⁵³.

Kartu su nuostata „paleisti visus belaisvius“ į XV a. taikos sutartis įtraukta dėmesio verta nuostata dėl lygtinai paleistų belaisvių, atleidžianti juos nuo anksčiau duotų pasižadėjimų ir priesaikų. Pavyzdžiui, riteriai Albrechtas Loimas, Mikalojus Varnsdorfis ir Heinas Niembžicas, kurie 1410 m. gruodžio mėnesį Krokuvoje Lenkijos karaliui Jogailai buvo pažadėję išpirką, po vasario 1 d. Torunės taikos iš esmės galėjo jos nemokėti. Markianas Pelechas įžvalgiai atkreipė dėmesį į tai, kad riterių vardu išduoti dokumentai liko pas Jogailą, o tai leidžia manyti, jog galėjo būti pagrįsti Ordino teiginiai ir skundai⁵⁴, kad belaisviai ne tik nebuvo paleidžiami, bet ir iš jų vis dar buvo reikalaujama išpirkų, taip pažeidžiant Torunės taikos sąlygas⁵⁵. Situaciją dar labiau apsunkino tai, kad į konfliktą aktyviai įsitraukė samdiniai, todėl 1409–1411 m. karo belaisvių klausimas dėl skirtingų konflikte dalyvaujančių šalių interesų buvo perkeltas į tarptautinių lygmenį⁵⁶. Nors 1412 m. rugpjūčio 24 d. Zigmanto Liuksemburgiečio Budoje priimtu arbitražo sprendimu tariamai buvo siekiama užbaigti šį užsitęsusių ginčą, jo veiksmingumui trukdė tai, kad nebuvo aiškaus numatytų sutarčių įgyven-

52 *Ibid.*, p. 205: „Item omnes captivi in hac guerra et treugarum prorogacionibus detenti ab utraque parte sint liberi et soluti ipso facto sine dolo et fraude, exceptis captivis, qui pendente treuga ultima duodecim annorum inter regnum Polonie, magnum ducatum Lithwanie et magistrum ac ordinem Prussie firmata in Lithwania sunt detenti.“

53 SRP, t. 3, p. 219–220.

54 1411.IX.28, pasiuntinybės pas Čekijos karalių instrukcija, kurioje minima apie atnaujintas belaisvių priesaikas, GStA PK, XX. HA, OBA 1567; 1412.XI.1 į Angliją turėjo būti išsiųsta panaši informacija, GStA PK, XX. HA, OBA OBA 1737: „[...] noch dem frede, die gefangen, die doch alsam solden los syn gewest, sie behilden und beschatzten, die sie etliche lemeten, totten und yn dessen hutiges tag eyn teil noch gefangen halden.“

55 CEV, p. 240: „[...] us deme artikel, der von der gefangen frihunge in dem fredebrife ist begriffen.“

56 M. Pelech, W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409–1411), in: *Zapiski Historyczne*, t. 52, Warszawa–Poznań–Toruń, 1987, d. 1, p. 146–150, d. 2, p. 95–112; S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweđa, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork, 2010, p. 732–747.

dinimo mechanizmo. Zigmanto Liuksemburgiečio skelbtame dokumente buvo nurodyta per šešis mėnesius paleisti visus belaisvius⁵⁷. O tolesnius kilusius ginčus turėjo spręsti Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio arbitražas ir jo sprendimai (1412–1420)⁵⁸. Vis dėlto galutinis belaisvių likimas dažnai priklausė nuo tolesnės įvykių raidos ir abiejų pusių noro gerinti santykius arba abipusės „geros valios“. Tokios dviprasmybės leido Jogailai teigti, kad Torunės sutartyje trūko konkretumo dėl belaisvių paleidimo terminų⁵⁹.

Kitas svarbus aspektas – vėlesnių sutarčių nuostatose pradėta atskirti įvairius karus ir taip pat pradėta vis labiau konkretinti sąlygas dėl belaisvių paleidimo. Nors 1380 m. Dovydiškių sutartyje ir 1398 m. preliminarioje Salyno sutartyje nurodoma paleisti ir išlaisvinti „visus belaisvius“ (*omnes captivi*), vėlesniuose dokumentuose pateikiama tikslesnė formuluotė, nurodanti asmenis kaip „paimtus į nelaisvę šiame kare“ (*in hac guerra; in presenti gwerra*). Šis sąmoningas kalbinis skirtumas padeda atskirti konkrečiame konflikte paimtus belaisvius nuo „senų“, užsilikusių nelaisvėje dėl įvairių priežasčių⁶⁰. Tiek taikos, tiek paliaubų susitarimuose pabrėžiama būtinybė paleisti „paskutiniojo karo“ belaisvius. Šį konkretumą geriausiai iliustruoja Brastos taika, kurioje numatyta, kuriuos karo belaisvius paleisti, o kuriuos – ne. Joje išskiriami belaisviai, paimti po 1433 m. Jasenicoje sudarytų paliaubų, kurias pažeidė Livonijos ordinas⁶¹. Per kelis dešimtmečius susitarimai, reglamentuojantys belaisvių paleidimą, buvo formuluojami vis tiksliau, atsižvelgiant į esančias aplinkybes, apie kurias bus kalbama toliau.

57 *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 2, Posnaniae, 1892, Nr. 18: („[...] absque dolo debeant libere hincinde dimittere et relaxare omnes captivos incontinenti, quamprimum poterint, vel saltem infra sex menses [...] debent omnes captivos de Thammow et Nerweketen liberos et solutos dimittere de omnibus manenciis, obligationibus et homagiis [...] quod omnes exactiones, a captivis recepte hincinde post federa pacis facte in Thorun, libere restituantur [...]“).

58 P. Bar, A Tortuous Path to Reconciliation and Justice: Sigismund of Luxemburg as Arbitrator in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420), in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, t. 66/1, 2017, p. 3–40.

59 M. Pelech, *op. cit.*, p. 134–135.

60 Pasak Krokuvos kanauninko Jano Dlugošo, Torunės taikos nuostata turėjo omenyje patekusiuosius į nelaisvę įvairių konfliktų metu, *Joannis Dlugossii Annales*, p. 177: „item ut omnes magistri et Ordinis in quibuscunque conflictibus captos homines solvat in integrum et relaxet.“

61 Die Staatsverträge, t. 1, p. 195–212; J. Matusas, *Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis*, Vilnius, 1991, p. 144; R. Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982, p. 92.

Norint suprasti, kodėl vėluojama paleisti belaisvius, svarbu pažvelgti ne tik į to meto politinę situaciją, bet ir į tekstinių sutarčių detales. Be Torunės taikos sąlygų, Ordinas įsipareigojo Lenkijos karaliui Jogailai sumokėti 100 tūkst. kapų čekiškų grašių už belaisvių išlaisvinimą ir pilių sugražinimą⁶². Šis atskiras dokumentas iš esmės papildė, o gal net pakeičia taikos nuostatą dėl belaisvių. Pažymėtina, kad 1411 m. rugsėjį, kai Ordinas atidavė antrąją dalį sumos pagal susitarimą, belaisviai liko nepaleisti, todėl, kaip pažymėjo K. Kwiatkowski ir A. Szweda, šio klausimo sprendimas, kaip ir kitų taikos nuostatų vykdymas, buvo nutraukti⁶³. Be to, kad Torunės taika iš esmės netenkino tiek Lenkijos ir LDK, tiek Ordino (svarbiausias ginčas buvo susijęs su Žemaitijos priklausomybe), Aleksandras Anikowski pateikia pagrindinius argumentus, kuriuos Ordinas naudojo teisiniuose procesuose ir taikos derybose, apimančius finansinius, teisinius, istorinius ir ideologinius aspektus⁶⁴. Belaisvių laikymas nelaisvėje, pažeidžiant Torunės taiką, buvo idealus pretekstas. Tad taikos nuostatos iš naujo buvo svarstomos Veliuonoje 1416 m. spalį⁶⁵, o po atsinaujinusio karo ir prie derybų stalo, kurio kulminacija – 1422 m. rugsėjo 27 d. sudaryta Melno taika. Preliminarioje sutartyje karo belaisvių klausimas buvo panašus į Torunės taikos, pabrėžiant, „kad visi belaisviai, šiame kare paimti į nelaisvę“, turi būti paleisti. Galutinėje sutartyje šis įsipareigojimas buvo išplėstas ne tik fraze „šiame kare“, bet ir apėmė buvusių „paliaubų“ laikotarpį, turint omenyje Strasbūro paliaubas, periodiškai atnaujinamas nuo 1414 m. iki 1422 m. Išspręstas Žemaitijos klausimas lėmė, kad po Melno taikos belaisvių išvadavimas buvo spartesnis, bet vis tiek užtruko kelerius metus⁶⁶.

62 M. Pelech, Der Verpflichtungsbrief des Hochmeisters Heinrichs von Plauen bezüglich der Bezahlung von 100000 Schock Böhmischen Groschen an den König von Polen vom 31.01.1411, in: *Preußenland*, t. 17/3, 1979, Anhang Nr. 1, p. 59–62.

63 S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *op. cit.*, p. 740.

64 A. Anikowski, The Teutonic Order arguments during trials and peace negotiations in the 14th and the beginning of the 15th century, in: *Arguments and Counter-Arguments. The Political Thought of the 14th–15th Centuries During the Polish-Teutonic Order Trials and Disputes*, ed. Wiesław Sieradzan, Toruń, 2012, p. 24–33.

65 CEV, Nr. 703.

66 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas didžiajam magistrui, 1424.XII.2, Gardinas, GStA PK, XX. HA, OBA 4359: „Ouch so hatten wir euch dorfure wol czebenczick gefangen gesandt, do von ir uns keyns geschreben habit, wie wol wir mit grossen pflaise dornoch vurschen und fragen, wo wir indirteyn pfinden mochten, den wolden wir euch gerne senden.“

Dar vienas esminis dalykas išryškėja iš Ordino brolio Henriko Kloco 1420 m. ataskaitos ir Vytauto pareiškimų, atskleidžiančių dviejų teisinių „sistemų“ susidūrimą. Pagal Torunės taiką ir Romos karaliaus nuosprendį Budoje visi belaisviai turėjo būti paleisti. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, priešingai, tvirtino, kad senoji lietuvių ir prūsų teisė leido apgyvendintų belaisvių negražinti⁶⁷. Galiausiai, sudarius ir vėliau ratifikavus Brastos taiką, belaisviai vėlgi nebuvo paleidžiami, didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui siekiant turėti garantą, kad jos laikysis Livonijos ordinas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų Taryba, užmiršusi užsitęsusių belaisvių nepaleidimo istoriją, 1454 m. geranoriškai kreipėsi į Ordino didįjį magistrą. Jie „priminė“ jam Brastos taiką ir pabrėžė, kad lietuviai anksčiau laikėsi susitarimo paleisti visus belaisvius. Vis dėlto šaltiniai rodo, kad iki pat Trylikamečio karo „livo- niečių“ dar buvo Lietuvoje⁶⁸.

Vakarų Europoje paplitusios karo teisės supratimas neabejotinai turėjo įtakos Vokiečių ordino karuose su Lietuva (pagoniška ir krikščioniška). Tačiau tos idėjos sunkiai prasiskverbė į praktiką (jos dažniausiai likdavo skunduose ir sutarčių formuluotėse). Sutarčių dėl karo belaisvių formuluočių raida atspindi laikui bėgant vis didėjantį specifiškumą, šie susitarimai buvo formuluojami vis tiksliau, bandant išvengti interpretacijų. Pavėluotam belaisvių paleidimui dažnai turėjo įtakos platesnis politinis kontekstas. Ilgametis Lietuvos ir Ordino konfliktas prisidėjo prie tam tikrų praktikų įsitvirtinimo. Nors kai kurie aspektai pasižymėjo tęstinumu, buvo matyti prisitaikymas prie besikeičiančių aplinkybių, besikeičiančios sutarčių formuluotės ir bandymai suderinti prieštaringas teises sistemas. Nors terminas „karo belaisvis“ nebuvo vartojamas, o vietoj jo buvo vartojama platesnė formuluotė – „visi be-

67 CEV, Nr. 465: „[...] das ein alt recht ist gewesen, beide zu Littauwen und ouch zu Pruszen, wenn gefangen woren die sich gesatcz hatten, das man die nicht pfflag zu fordern.“

Be to, panaši tendencija atsispindės ir Pirmojo Lietuvos Statuto straipsnyje dėl nelaisvojo statuso, kuris apibrėžiamas taip: „kurie yra iš priešo žemės į nelaisvę paimti“ pasilieka tokiais“, žr. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, sud. I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 2001, p. 240 (XI.12).

68 GStA PK, XX. HA, OBA 13725 („[...] recordantes qualiter et quo affectu aut benivolentia et amore nos vestros de lingua vestra homines in prelio, quod fuit in campo Wilkomiria, inultos captos habuimus et pretextu amicitie et perpetue pacis omnes liberos dimisimus“). Pub.: S. C. Rowell, Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/1, Vilnius, 2005, priedas Nr. 2.

laisviai“, iš vėlesnių dokumentų matyti, kad atsirado tikslesnė frazeologija – „patekę į nelaisvę šiame kare“, o tai rodo, kad buvo pereita prie konkretesnio nelaisvėje atsidūrusių asmenų apibrėžimo.

“Under the Law and Customs of War”: Treaties and Prisoners of War

ANTANAS PETRILIONIS

Keywords: law of war, prisoners of war, Teutonic Knights, Grand Duchy of Lithuania, Middle Ages.

Summary. The law of war in the Middle Ages extended beyond the considerations of when to initiate a war (the concept of *ius belli*), the treatment of prisoners, and the permissibility of plunder and destruction. These dimensions were shaped by the contributions of medieval jurists and, significantly, by the influence of Christianity. Despite the concerted efforts to regulate warfare, certain practices persisted, such as the capture of peasants, women, and children – the non-combatants. The expansion of Christianity to the East, particularly to the Baltic Sea region, saw these principles advancing hand in hand, especially through the Teutonic Order and Western nobility. This article endeavors to analyze, primarily drawing from normative sources, the criteria for becoming a prisoner of war during the conflicts involving the Teutonic Order, the Grand Duchy of Lithuania, and the Kingdom of Poland in the fourteenth and fifteenth centuries. It explores the process of prisoner distribution and examines the prevailing customs and rules outlined in treaties. Notably, the peace treaties of Salynas (1398), Thorn (1411), Melno (1422), and Brest (1435) highlight evolving formulations in the quest to define who qualified as a “prisoner of war,” the conditions for regaining freedom, and the challenges surrounding the effectiveness of international treaties on the matter of captives.